

ĮMONĖS VADOVO CIVILINĖ ATSAKOMYBĖ DĖL LAIKU NEINICIJUOTO NEMOKUMO PROCESO

Remigijus Jokubauskas

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: remigijus@jokubauskas.org

Mykolas Kirkutis

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: mkirkutis@gmail.com

Pateikta 2021 m. lapkričio 19 d., parengta spaudai 2021 m. gruodžio 31 d.

DOI: 10.13165/JUR-21-28-2-06

Santrauka. Šiame straipsnyje nagrinėjama įmonės vadovo civilinės atsakomybės dėl laiku neinicijuoto įmonės nemokumo proceso taikymo problematika. Ši įmonės vadovo atsakomybės forma yra specifinė, siejama su pareigos inicijuoti nemokumo procesą pažeidimu, o jos tikslas – atlyginti įmonės kreditoriams padarytą žalą. Priėmus Juridinių asmenų nemokumo įstatymą ir reformavus nemokumo procesą, kyla klausimas, kokios yra šios atsakomybės taikymo sąlygos, taip pat – ar vadovui gali kilti civilinė atsakomybė už laiku neinicijuotą restruktūrizavimo procesą. Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, straipsnyje nagrinėjami minėtos vadovo pareigos tikslai, prigimtis, užsienio valstybių (Jungtinių Amerikos Valstijų, Jungtinės Karalystės, Lenkijos, Prancūzijos) teisinis reglamentavimas ir teismų praktika.

Šiame straipsnyje nagrinėjamos tik neteisėtų veiksmų taikymo problemos: analizuojamos įmonės vadovo civilinės atsakomybės dėl laiku neinicijuoto nemokumo proceso

sąlygos. Taip pat siekiama atskleisti, kada įmonės vadovui kyla pareiga inicijuoti nemokumo procesą, kokios aplinkybės turi būti vertinamos sprendžiant dėl šios pareigos vykdymo, kokie asmenys laikytini atsakingais dėl nemokumo proceso neinicijavimo laiku.

Reikšminiai žodžiai: nemokumo procesas, įmonės vadovo civilinė atsakomybė, deliktinė civilinė atsakomybė, pareiga kreiptis dėl bankroto bylos iškėlimo.

Įvadas

Remiantis Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatymo (toliau – JANI)¹ 1 straipsnio 1 dalimi, „tinkamas, laiku juridinio asmens vadovo pareigos inicijuoti nemokumo procesą vykdymas yra svarbi veiksmingo nemokumo proceso užtikrinimo sąlyga“². Netinkamas šios „pareigos vykdymas gali lemti sumažėjusią įmonės turto aktyvo apimtį ir mažesnes kreditorių galimybes patenkinti savo reikalavimus“³. Atitinkamai, pareigos inicijuoti nemokumo procesą laiku pažeidimas gali būti ir įmonės vadovo deliktinės civilinės atsakomybės pagrindas. Pagal Lietuvoje įtvirtintą civilinės deliktinės atsakomybės sampratą, ji atlieka tik kompensacinę, o ne baudinę funkciją, t. y. kompensuoja nukentėjusiojo patirtą žalą⁴. Atitinkamai pripažįstama, kad „įmonės vadovui taikoma civilinė atsakomybė nėra sankcija už neįteisėtus veiksmus“⁵.

Įmonės vadovo atsakomybė buvo reglamentuojama tik Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo (toliau – ĮBI) 8 straipsnyje, kuriame buvo reglamentuoti neteisėti veiksmai kaip civilinės atsakomybės sąlyga dėl vadovo pareigos laiku kreiptis dėl bankroto bylos iškėlimo pažeidimo, ir jos atsiradimo momentas. Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatymas (toliau – ĮRI) įmonės vadovų civilinės atsakomybės klausimų detaliam nereglementavo, tik nustatė, kad „įmonės valdymo organų nariai už įmonei ir (ar) kreditoriams padarytą žalą atsako įstatymų nustatyta tvarka“ (ĮRI 9 straipsnio 5 dalis) ir restruktūrizuojamos įmonės kreditoriai turi teisę „teisės aktų nustatyta tvarka reikalauti atlyginti žalą, patirtą dėl įmonės valdymo organų ar restruktūrizavimo administratoriaus kaltės“ (ĮRI 24 straipsnio 4 punktas). Tačiau teismų praktikoje iš esmės ginčų dėl įmonės vadovo civilinės atsakomybės dėl laiku neinicijuoto restruktūrizavimo proceso iš esmės nebuvo.

1 „Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatymas“, TAR, 2019-06-27, Nr. 2019-10324.

2 Egidija Tamošiūnienė, Vigintas Višinskis, Mykolas Kirkutis ir Remigijus Jokubauskas, „Nemokumo proceso inicijavimo veiksmingumo problemos“, *Teisė* 117, (2020): 47–63.

3 *Ibid.*

4 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-291/2014“, LI-TEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=da20755d-a2d4-4b59-8315-6e4ee3eb7583>.

5 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-567/2014“, LI-TEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=143c8851-6de7-418a-a8f9-93a6d566bb6a>.

Neteisėti veiksmai yra pirminė ir būtina civilinės atsakomybės sąlyga. Nenustčius neteisėtų veiksmų, nėra tikslo spręsti ir dėl kitų civilinės atsakomybės sąlygų⁶. „Civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai“ (CK 6.246 straipsnio 1 dalis). Pagal JANĮ 13 straipsnio 1 dalį vadovas privalo atlyginti žalą, kuri atsirado dėl šiame įstatyme nustatytų pareigų nevykdymo ar netinkamo vykdymo. Tačiau įstatymas detaliam nereglamentuoja įmonės vadovo civilinės atsakomybės (neteisėtų veiksmų sąlygos) dėl nemokumo proceso neinicijavimo laiku pagrindų ir šios pareigos atsiradimo momento. Deja, JANĮ parengiamieji dokumentai⁷ neatskleidžia, kokių tikslų buvo siekiama keičiant įmonės vadovo pareigos ir atsakomybės už nemokumo bylos neiškėlimą laiku, reglamentavimą. Atitinkamai, kyla klausimas, ar aiškinant ir taikant vadovo civilinę atsakomybę pagal JANĮ normas dėl laiku neinicijuoto nemokumo proceso turėtų būti taikoma teismų praktika, aiškinanti ĮBĮ 8 straipsnį. Vien lingvistinis JANĮ teisės normų aiškinimas neleidžia teigti, kad civilinė atsakomybė įmonės vadovui kyla tik už bankroto bylos neiškėlimą laiku. Todėl diskutuotina, ar vadovas gali būti laikomas atsakingu ir dėl laiku neiškeltos restruktūrizavimo bylos, t. y. ar vadovui kyla pareiga inicijuoti šį procesą ir nuo kurio momento.

Sprendžiant dėl JANĮ 13 straipsnio 1 dalies taikymo taip pat kyla klausimas, kurie asmenys turi atlyginti padarytą žalą. Ši teisės norma atsakomybės subjektu laiko įmonės vadovą. Juridinio asmens vadovo sampratos JANĮ nepateikia, todėl, siekiant atskleisti įmonės vadovo sąvoką, reikia remtis įmonių teisėje vartojama įmonės vadovo samprata. Minėta norma nustato pareigą atlyginti žalą, tačiau neapibrėžia nei žalos sampratos, nei asmenų, kurie gali būti laikomi patyrusiais žalą, t. y. ar tai įmonė, ar jos kreditoriai ar kreditorių visuma). Sistemiskai aiškinant JANĮ nuostatas manytina, kad žalą dėl šio pareigos pažeidimo patiria kreditoriai kaip visuma, nes pagal JANĮ 44 straipsnio 10 punktą kreditorių susirinkimui suteikta kompetencija spręsti dėl kreipimosi į teismą dėl įmonės vadovo padarytos žalos nevykdžius JANĮ nustatytų pareigų. Taip pat minėta norma įmonės vadovo padarytą žalą sieja tik su JANĮ nustatytų pareigų nevykdymu ar netinkamu vykdymu. Todėl siekiant nustatyti, kurie neteisėti veiksmai yra minėtame straipsnyje nustatytos įmonės vadovo civilinės atsakomybės atsiradimo pagrindas, JANĮ normos turi būti aiškinamos sistemiskai, atsižvelgiant į nemokumo proceso tikslą, principus.

Manytina, kad JANĮ 13 straipsnio 1 dalyje nustatyta teisės norma, reglamentuojanti vadovo atsakomybę, yra ne tik neaiški, bet ir iš esmės atveria kelią teisiniam

6 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-129-943/2021“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 6 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiaska/tekstas.aspx?id=af498c5a-952a-4313-b88a-b90dff20fd96>.

7 „2018 m. spalio 23 d. Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatymo projekto aiškinamasis raštas Nr. XIII P-2777“, žiūrėta 2021 m. spalio 6 d., Lietuvos Respublikos Seimas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/0654d060d68b11e8a3fadd00a256c61a?fwid=-1cu7qroksn>.

neapibrėžtumui. Taip pat tai sukelia teisinį netikrumą, nes neaišku, kada nemokumo procesas turi būti inicijuotas ir kokių gali būti pasekmių tinkamai neįvykdžius šios pareigos. Suprantama, kad atsakymus į šiuos klausimus pateiks teismų praktika, tačiau diskutuotina, ar, siekiant teisinio tikrumo, šie klausimai neturėtų būti konkrečiai reglamentuojami įstatyme, ypač atsižvelgiant į jų svarbą sprendžiant dėl įmonės vadovų atsakomybės šiame procese. Taip pat sprendžiant dėl JANĮ 13 straipsnio 1 dalies taikymo, kyla klausimas, ar į šios normos taikymo sritį patenka teismų praktikoje pripažintas tiesioginis individualaus kreditoriaus ieškinys įmonės vadovams, teismui pripažinus įmonės bankrotą tyčiniu⁸.

Straipsnio tikslas – atskleisti vadovo neteisėtų veiksmų kaip civilinės atsakomybės dėl laiku neinicijuoto nemokumo proceso sąlygos taikymo problemas. Šiam tikslui pasiekti suformuluoti tokie uždaviniai: 1) pateikti įmonės vadovo pareigos ir atsakomybės dėl laiku neinicijuoto įmonės nemokumo proceso modelius, taikomus JAV, Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje ir Lenkijoje; 2) išnagrinėti JANĮ nustatytos pareigos inicijuoti nemokumo procesą turinį; 3) nustatyti asmenis, atsakingus pareigos inicijuoti už nemokumo proceso pažeidimą; 4) nustatyti pareigos inicijuoti nemokumo procesą atsiradimo momentą.

Straipsnyje taikomi įprasti tokiems tyrimams sisteminis, loginis, apibendrinamasis metodai. Tyrime pasitelktas lyginamasis teisės aiškinimo metodas siekiant atskleisti šiuolaikinėje nemokumo teisėje įmonės vadovui taikomos civilinės atsakomybės turinį. Analizuojant nurodytas įmonės vadovo atsakomybės problemas, remiamasi UNCITRAL taisyklių IV dalyje dėl Vadovų pareigų artėjant įmonės nemokumui (angl. *UNCITRAL Legislative Guide on Insolvency Law Part four: Directors' obligations in the period approaching insolvency*) (toliau – UNCITRAL taisyklės) nuostatomis, užsienio valstybių (Jungtinių Amerikos Valstijų, Jungtinės Karalystės, Lenkijos, Prancūzijos) teisiniu reglamentavimu ir teismų praktika. Loginis ir apibendrinamasis teisės aiškinimo metodai taikomi darant apibendrinamąsias išvadas ir teikiant siūlymus dėl JANĮ 13 straipsnio 1 dalies taikymo ir aiškinimo.

Bendro pobūdžio juridinių asmenų nemokumo proceso inicijavimo, įmonės vadovo pareigų vykdymo klausimai analizuoti teisės doktrinoje⁹. Tačiau Lietuvos teisės doktrinoje iš esmės įmonės vadovo pareigos dėl nemokumo proceso inicijavimo laiku analizei ir civilinės deliktinės atsakomybės, kylančios pažeidus šią pareigą, analizei dėmesio nėra skirta. Tuo labiau teisės doktrinoje nėra analizuota šio instituto taikymo problematika pagal JANĮ nustatytą teisinį reguliavimą.

8 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-118-1075/2020“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 6 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=68e9f2b4-c476-4af6-9cb4-0150b6258852>

9 Tamošiūnienė, Višinskis, Kirkutis ir Jokubauskas, *supra note*, 1: 47–63; Egidija Tamošiūnienė, Viginas Višinskis, Mykolas Kirkutis ir Remigijus Jokubauskas, „Juridinių asmenų nemokumo proceso veiksmingumo užtikrinimas“, *Teisė* 116 (2020): 24–35.

1. Įmonės vadovo atsakomybės dėl laiku neinicijuoto įmonės nemokumo proceso modeliai

Įmonės vadovo civilinės atsakomybės dėl laiku neinicijuoto nemokumo proceso analizę tikslinga pradėti nuo pareigos inicijuoti šį procesą tikslų ir šio instituto reglamentavimo užsienio šalyse. Lyginamasis teisės tyrimo metodas leidžia atskleisti, kokie įvairūs įmonės vadovo atsakomybės modeliai taikomi įvairiose šalyse.

Siekiant užtikrinti, kad įmonių nemokumo problemos būtų sprendžiamos laiku, įvairių valstybių nemokumo teisės sistemose nustatyta, jog įmonės vadovai turi pareigą reaguoti į mokumo problemas, imtis aktyvių veiksmų, ieškoti sprendimų, kaip atkurti įmonės mokumą, ir neatlikti veiksmų, darančių žalą pačiai įmonei ir jos kreditoriams. Įprastai įmonei tapus nemokiais, jos vadovai turi imtis aktyvių veiksmų, kurių atlikimas laiku yra būtinas siekiant užtikrinti įmonės ir jos kreditorių interesų apsaugą. Atitinkamai įmonės vadovui neatlikus minėtų veiksmų laiku, jam gali kilti pareiga atlyginti įmonei ir (ar) kreditoriams padarytą žalą, t. y. atsiranda pagrindas kilti įmonės vadovo civilinei deliktinei atsakomybei.

Viena labiausiai išplėtotų civilinės atsakomybės dėl laiku neinicijuoto nemokumo proceso doktrinų laikytina JAV nemokumo teisėje suformuota nemokumo gilinimo (angl. *deepening insolvency*) doktrina. JAV nemokumo procesą reglamentuojančiame Bankroto kodekse nemokumo gilinimas nėra reglamentuojamas ir ši doktrina kaip civilinės deliktinės atsakomybės forma iš esmės suformuota teismų praktikoje. Joje vaizdingai nurodoma, kad *įmonė nėra biologinis darinys (angl. not a biological entity), todėl negalima preziumuoti, jog bet kuris veiksmas, kuris pratęsia jo egzistenciją, yra jam naudingas*¹⁰. Įmonei padaroma žala, kai jos valdymo organai neteisėtai nuslepia įmonės nemokumą ir leidžia įmonei prisiimti vis daugiau įsipareigojimų, taip didinant jos nemokumą¹¹. Pripažįstama, kad, įmonei susidūrus su nemokumo problemomis, jos privalo būti sprendžiamos veiksmingai, o to nedarant (tesiant įmonės ūkinę veiklą), gali būti padaroma žala. Pagal JAV teismų praktikoje taikomą nemokumo gilinimo doktriną įmonės vadovo veiksmų neteisėtumas siejamas su nepagrįstu įmonės veiklos tęsimu, kuris daro žalą įmonei. Vienoje pirmųjų tokio pobūdžio bylų *R. F. Lafferty & Co.* teismas nustatė, kad dėl neteisėto įmonės skolos didinimo ir veiklos tęsimu įmonės nuosavybei padaroma žala (angl. *injury to the debtors' corporate property*)¹². Taip pat šioje byloje teismas nurodė, kad, įmonei tapus nemokia, jos turtas toliau turi vertę. Tačiau apgaulingas ir paslėptas įmonės skolų

10 „U.S. District Court for the Southern District of New York In Re Investors Funding Corp., Etc., 523 F. Supp. 533 (1980)“, JUSTIA, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/523/533/2298291/>.

11 „United States Bankruptcy Court, S.D. Florida In Re Huff, 109 B.R. 506 (Bankr. S.D. Florida 1989)“, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <https://case-law.vlex.com/vid/109-b-r-506-609007342>.

12 „Official Comm. of Unsecured Creditors v. R.F. Lafferty & Co., 267 F.3d 340, 347 (3d Cir. 2001)“, žiūrėta 2021 m. spalio 4 d., <https://casetext.com/case/official-committee-v-rf-lafferty-co>.

didinimas gali mažinti šią vertę keliais būdais. Pavyzdžiui, be faktinio nemokumo, nemokumo gilinimas gali daryti neigiamą poveikį įmonės santykiams su klientais, tiekėjais, darbuotojais. Taip pat JAV teismų praktikoje pripažįstama, kad nemokumo gilinimas yra savarankiškas ieškinio, kuriuo prašoma taikyti deliktinę civilinę atsakomybę, pagrindas. Byloje *Schact v. Brown* teismas sprendė, kad pagal Ilinojaus valstijos teisę nėra jokio draudimo įmonei teikti ieškinį dėl žalos atlyginimo, kuris atsirado dėl neteisėto jos veiklos tęsimo jai tapus nemokia. Teismas taip pat pabrėžė, kad įmonei neišvengiamai padaroma žala dėl nemokumo gilimo, nes taip didinama jos atsakomybė prieš kreditorius¹³.

JAV teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad ieškinyje dėl žalos atlyginimo dėl nemokumo gilimo įprastai turėtų būti įrodyta apgaulė (angl. *fraud*), kurią panaudojant tęsiama nemokios įmonės veikla¹⁴. Taip pat ieškovas turi pagrįsti, kad atsakovas padarė ieškovui žalą¹⁵. Pripažįstama, kad žalos galima išvengti ir įmonės vertė gali būti išsaugoma, jei įmonė yra operatyviai likviduojama, o ne kai neteisėtai pratęsiama jos veikla¹⁶.

Kitas reikšmingas vadovo atsakomybės dėl laiku neinicijuoto nemokumo proceso teisinio reglamentavimo pavyzdys yra Jungtinės Karalystės (toliau – ir JK) nemokumo teisėje įtvirtintas „neteisėtos prekybos“ (angl. „*wrongful trading*“) institutas, kuris siejamas su įmonės vadovo atsakomybe dėl laiku neinicijuoto nemokumo proceso. Jungtinės Karalystės nemokumo įstatymo (*Insolvency Act 1986*) 214 straipsnyje reglamentuojama, kad jei įmonės likvidavimo proceso metu nustatoma, jog asmuo, kuris buvo įmonės vadovas, padarė įmonei žalą, teismas, pagal administratoriaus reikalavimą pripažįsta asmenį atsakingu ir žalą priteisia. Šis straipsnis taikomas esant trimis sąlygoms: 1) jei įmonė yra likviduojama; 2) prieš įmonės likvidavimą (bankrotą) asmuo žinojo ar turėjo žinoti, kad nėra pagrįstos galimybės (angl. *no reasonable prospect*), jog įmonė gali išvengti nemokumo (likvidavimo); ir 3) tas asmuo tuo metu buvo įmonės vadovas. To paties straipsnio 3–4 dalyse reglamentuojami atsakomybės vadovui netaikymo pagrindai. Teismas nelaiko asmens atsakingu, jei, įmonei tapus nemokiai, tas asmuo ėmėsi visų būtinų veiksmų (angl. *took every step*), siekdamas sumažinti galimą kreditorių žalą. Aplinkybės, kad vadovas žinojo ar turėjo žinoti apie įmonės nemokumą, ir jo atlikti veiksmai vertinami pagal rūpestingo asmens standartą atsižvelgiant į bendras žinias, įgūdžius, patirtį, kurios galima pagrįstai tikėtis iš asmens, atliekančio įmonės vadovo funkcijas ir bendrąsias konkrečius įmonės

13 „*Schact v. Brown*, 711 F.2d 1343, 1350 (7th Cir. 1983), cert. denied, 464 U.S. 1002 (1983)“, žiūrėta 2021 m. spalio 6 d., <https://casetext.com/case/schacht-v-brown>.

14 „*Official Comm. of Unsecured Creditors v. R.F. Lafferty & Co.*, 267 F.3d 340, 347 (3d Cir. 2001)“, žiūrėta 2021 m. spalio 4 d., <https://casetext.com/case/official-committee-v-rf-lafferty-co>.

15 „*Marion v. TDI Inc.*, 591 F.3d 137, 150 (3rd Cir. 2010)“, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <https://casetext.com/case/marion-v-tdi-inc>.

16 „*Official Comm. of Unsecured Creditors v. R.F. Lafferty & Co.*, 267 F.3d 340, 347 (3d Cir. 2001)“, žiūrėta 2021 m. spalio 4 d., <https://casetext.com/case/official-committee-v-rf-lafferty-co>.

vadovo žinias, įgūdžius, patirtį. Taigi, JK nemokumo teisėje reglamentuojama įmonės vadovo atsakomybė dėl laiku neinicijuoto nemokumo procese yra siejama su įmonės vadovo suvokimu, kad įmonė tapo nemoki ir jos nemokumas nebegali būti išspręstas tęsiant įmonės veiklą. Tokiu būdu įmonės vadovui suteikiama galimybė įrodyti, kad, įmonei tapus nemokiai, buvo pagrįsta tęsti jos veiklą ir vadovo veiksmai atitiko rūpestingo vadovo elgesio standartą.

Sprendžiant dėl šios atsakomybės taikymo itin svarbios yra įmonės vadovo gynybos priemonės. Visų pirma, įmonės vadovas tokiu atveju turi įrodyti, kad jis ėmėsi visų protingų veiksmų, siekdamas sumažinti kreditorių nuostolius ir jo veiksmai atitiko tiek bendrąjį, tiek konkretų (to asmens) rūpestingumo standartą. Todėl vienas esminių šios atsakomybės požymių yra įmonės vadovo padėties individualizavimas ir gynybos priemonių jam suteikimas, įrodinėjant, kad nemokios įmonės veiklos tęsimas buvo pagrįstas. Pažymėtina, kad minėtame įstatyme taip pat nenustatyta, kaip konkrečiai suprantama žala, tačiau *Re Ralls Builders Ltd* byloje¹⁷ išaiškinta, jog žala suprantama kaip sumažėjusi įmonės turto vertė (angl. *net deficiency*) dėl laiku neinicijuoto nemokumo proceso, t. y. momento, kai įmonės vadovas žinojo ar turėjo žinoti, kad įmonė yra nemoki iki faktinio nemokumo proceso pradėjimo.

Įmonės vadovo civilinė atsakomybė dėl pareigos laiku inicijuoti nemokumo procesą pripažįstama ir kontinentinės teisės tradicijos valstybėse. Prancūzijos komercinio kodekso (*Code de commerce*) L651-2 straipsnyje nustatyta, kad kai nemokumo procese įmonės išipareigojimai viršija jos turtą ir valdymo organai neteisėtai prisidėjo prie skolų didinimo (pranc. *en cas de faute de gestion ayant contribué à cette insuffisance d'actif*), teismas gali nuspręsti, kad juridinio asmens skolos bus visiškai ar iš dalies atlyginamos *de jure* ar *de facto* vadovų, kurie prisidėjo prie neteisėto įmonės valdymo. Jei įmonei vadovavo keli vadovai, teismas gali spręsti dėl solidariosios ar dalinės vadovų atsakomybės. Taigi įmonės vadovo civilinės atsakomybės pagrindas yra prisidėjimas prie įmonės skolų didinimo, t. y. nepakankamo įmonės, iš kurios būtų galima padengti kreditorių reikalavimus nemokumo procese, turto aktyvo. Tačiau akcentuotina, kad panašiai kaip ir taikant neteisėtos prekybos institutą Jungtinės Karalystės nemokumo teisėje, Prancūzijos teismų praktikoje pripažįstama, jog vertinant įmonės vadovo atsakomybę svarbu atsižvelgti į ekonominę padėtį (pavyzdžiui, globalią ekonominę krizę) ir konkrečius veiksmus, kurių ėmėsi vadovas¹⁸. Atitinkamai pripažįstama, kad veiklos, kuri sukelia neišvengiamą nuostolį (pranc. *une activité déficitaire et irrémédiablement*), vykdymas, užkertantis kelią atgauti reikalavimą kreditoriams, negali būti laikomas teisėtu¹⁹.

17 „EWHC „Re Ralls Builders Ltd 243 (2016)“, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., https://www.reedsmith.com/files/uploads/alert-attachments/2016/alert_16064_Ralls_Builders_Judgment_Feb_2016.pdf.

18 „Cour de cassation, civile, 30 janvier 2019 n17-31009“, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000038112187>.

19 „Cour de cassation, civile, 12 juillet 2011 n09-72406“, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000024369386/>.

Lenkijos nemokumo teisėje reglamentuojama įmonės vadovo pareiga atlyginti žalą dėl bankroto bylos laiku neiškėlimo. Lenkijos Respublikos bankroto įstatymo (*Prawo upadłościowe*) 23 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad asmenys, turintys pareigą kreiptis į teismą dėl bankroto bylos iškėlimo, turi pareigą atlyginti nuostolius, kurie kilo dėl pareigos pateikti prašymą teismui laiku, nebent nėra jų kaltės. Taigi įstatymas taip pat konkrečiai neapibrėžia, kokie nuostoliai turėtų būti atlyginami, tačiau būtina žalos atlyginimo sąlyga laiko atsakingų asmenų kaltę.

Aptarti įmonės vadovo atsakomybės dėl laiku neinicijuoto nemokumo proceso modeliai rodo, kad vadovo civilinės atsakomybės dėl laiku neinicijuoto nemokumo proceso modeliai yra skirtingi, nors ir turi tam tikrų panašumų (skatinamas operatyvus reagavimas į mokumo problemas, pareigos inicijuoti nemokumo procesą žala siejama su nemokios įmonės ūkinės veiklos tęsimu). Vis dėlto, kaip matyti iš paminėtų valstybių pavyzdžių, išskyrus JAV, akivaizdu, kad vadovo atsakomybė už laiku neinicijuotą nemokumo procesą siejama su įmonės nemokumo būseną, kuri iš esmės reiškia įmonės bankrotą. Taip pat šiose valstybėse, sprendžiant dėl vadovo atsakomybės, daug dėmesio skiriama vadovo suvokimui apie įmonės nemokumą.

2. Įmonės vadovo pareigos inicijuoti nemokumo procesą turinys ir pagrindai Lietuvos nemokumo teisėje

Analizuojant JANĮ 13 straipsnio 1 dalyje nustatytos teisinės atsakomybės prigimtį, visų pirma, kyla klausimas: kokio pobūdžio teisinė atsakomybė yra taikoma tokiu atveju? Atsižvelgiant į teismų praktiką taikant ĮBĮ 8 straipsnio 4 dalį ir tarptautinėje praktikoje pripažįstamus vadovo atsakomybės nemokumo (bankroto) procese standartus, manytina, kad JANĮ 13 straipsnio 1 dalyje nustatyta atsakomybė pagal savo tikslus ir prigimtį yra **deliktinė civilinė atsakomybė**. Todėl sprendžiant dėl jos taikymo turi būti nustatytos visos civilinės atsakomybės sąlygos²⁰. Taip pat teismų praktikoje šis deliktas pagrįstai atskiriamas nuo bendrųjų su įmonės valdymu susijusių pareigų pažeidimo ir laikomas specifiniu deliktu, kuris skiriasi nuo vadovo civilinės atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 2.87 straipsnio 7 dalį²¹. Iš tikrųjų tokia įmonės vadovo civilinė atsakomybė laikytina ne tik specifiniu deliktu, bet ir tam tikra specifine įmonės vadovo civilinės atsakomybės forma už žalą, kuri atsirado dėl laiku neinicijuoto nemokumo (bankroto) proceso. Todėl tokia teisinė atsakomybės forma skiriasi nuo įprastų įmonės ir jos kreditorių teisinių santykių – įmonė kaip civilinių santykių subjektas, o ne jos valdymo organai, yra

20 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-105-421/2018“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 7 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=9f3903a7-a776-4621-826d-81c64511bc00>.

21 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-453/2014“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=355f7aaf-d89d-4ef2-aff8-50720fbb4915>.

atsakinga už tinkamą prievoliųjų įsipareigojimų vykdymą. Tačiau vadovui pažeidus pareigą inicijuoti nemokumo (bankroto) procesą laiku, tai laikytina būtent jo padarytu teisės pažeidimu, kurio pagrindu jam kyla atsakomybė. Tačiau tokia įmonės vadovo atsakomybė dėl savo prigimties (įmonės nemokumo (bankroto) procesą reglamentuojančių teisės normų pažeidimas) reikalauja, kad jos taikymo tvarka, pagrindai ir tikslai būtų aiškinami pagal atitinkamus nemokumo (bankroto) proceso tikslus. Taikant ĮBĮ 8 straipsnį teismų praktikoje buvo pripažįstama, kad „sprendžiant dėl įmonės vadovo civilinės atsakomybės už pareigos inicijuoti bankroto bylą pažeidimą turėtina omenyje tai, kad įmonės vadovas, tikėtina, nepažeidė pareigos akcininkams, tačiau pažeidė įstatyme įtvirtintą pareigą kreditoriams“²². Taigi, teismų praktikoje buvo laikoma, kad įmonės vadovo pareiga inicijuoti nemokumo (bankroto) procesą buvo, visų pirma, pareiga įmonės kreditorių atžvilgiu. Be to, pripažįstama, kad „tais atvejais, kai įmonė nevykdo veiklos arba nors ir vykdo, tačiau didėja nuostoliai dėl neatsiskaitymo su kreditoriais, tokie veiksmai neatitinka protingos verslo rizikos ir prieštarauja geriems verslo standartams“²³.

JANĮ reformavus Lietuvos nemokumo sistemą įmonių bankroto ir restruktūrizavimo procesai buvo sujungti į nemokumo procesą. Įmonei gali būti iškeliami restruktūrizavimo byla, kai įmonė turi finansinių sunkumų, tačiau yra gyvybinga ir nėra likviduojama dėl bankroto (JANĮ 21 straipsnio 1 dalis). JANĮ 2 straipsnio 5 dalyje įmonės finansiniai sunkumai apibrėžiami kaip padėtis, kai juridinis asmuo yra nemokus arba yra juridinio asmens nemokumo tikimybė. Juridinio asmens nemokumo tikimybė suprantama kaip Juridinio asmens padėtis, kai realiai tikėtina, kad juridinis asmuo taps nemokus per artimiausius tris mėnesius (JANĮ 2 straipsnio 7¹ dalis). O įmonės nemokumas apibrėžiamas kaip „juridinio asmens būseną, kai juridinis asmuo laiku negali vykdyti turtinių prievolių arba juridinio asmens įsipareigojimai viršija jo turto vertę“ (JANĮ 2 straipsnio 7 dalis). Taigi, tiek restruktūrizavimo, tiek bankroto bylos gali būti keliamos nemokiam juridiniam asmeniui, o esminis skirtumas tarp šių procesų – tai įmonės gyvybingumas siekiant iškelti restruktūrizavimo bylą. Tačiau nemokumo kategorijos taikymas tiek restruktūrizavimo, tiek bankroto procesams kelia klausimų dėl vadovo atsakomybės už laiku neinicijuotą nemokumo procesą. Teigtina, kad civilinė atsakomybė įmonės vadovui gali kilti tik už laiku neinicijuotą bankroto, bet ne restruktūrizavimo procesą dėl kelių priežasčių.

Pirma, JANĮ 6 straipsnyje reglamentuojamos juridinio asmens vadovo pareigos, esant juridinio asmens nemokumo tikimybei ar juridiniam asmeniui tapus nemokiam. Pagal šio straipsnio 1 dalį, esant juridinio asmens nemokumo tikimybei, kuri iš esmės siejama su restruktūrizavimo procesu, „juridinio asmens vadovas turi nedels-

22 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-453/2014“, *supra note*, 21.

23 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-327-706/2016“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=066e7608-56e2-465e-949c-057eaeacb61>.

damas informuoti juridinio asmens dalyvius apie juridinio asmens nemokumo tikimybę ir siūlyti spręsti finansinių sunkumų klausimą, taip pat imtis veiksmų kreditorių interesams apsaugoti bei vengti tyčinių ir (ar) didelio neatsargumo veiksmų, kuriais būtų keliamas pavojus juridinio asmens gyvybingumui“²⁴. Šios įmonės vadovo pareigos JANĮ įtvirtintos įgyvendinant 2019 m. birželio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą (ES) 2019/1023 dėl prevencinio restruktūrizavimo sistemų, skolų panaikinimo ir draudimo verstis veikla ir priemonių restruktūrizavimo, nemokumo ir skolų panaikinimo procedūrų veiksmingumui didinti, kuria iš dalies keičiama Direktyva (ES) 2017/1132 (toliau – Direktyva)²⁴. Direktyvoje pripažįstama, kad „kai skolininkas yra arti nemokumo ribos, taip pat svarbu apsaugoti teisėtus kreditorių interesus nuo valdymo sprendimų, galinčių turėti poveikį skolininko turto sudėčiai, ypač jei dėl tų sprendimų galėtų dar labiau sumažėti turto, kurį galima naudoti restruktūrizavimui arba padalyti kreditoriams, vertė. Todėl tokiomis aplinkybėmis reikia užtikrinti, kad direktoriai vengtų bet kokių tyčinių arba itin neatsargių veiksmų, kuriais gaunama asmeninės naudos suinteresuotųjų subjektų sąskaita, ir vengti sudaryti sandorius už mažesnę nei rinkos kainą arba nesimti veiksmų, kuriais vienam ar keliems suinteresuotiesiems subjektams būtų suteiktas nepagrįstas privalumas“²⁵. Šie tikslai yra detalizuoti Direktyvos 19 straipsnyje, reglamentuojančiame direktorių pareigas iškilus nemokumo tikimybei. Tačiau Direktyva nereglamentuoja įmonės vadovo atsakomybės už laiku neinicijuotą restruktūrizavimo procesą, o tik nustato, kokius veiksmus, esant įmonės mokumo problemoms, įmonės vadovas turėtų atlikti. Galiausiai Direktyva yra taikoma tik restruktūrizavimo procesui ir nėra taikoma įmonės bankroto atveju. Taip pat šiame teisės akte nėra jokių užuominų apie įmonės vadovo atsakomybę pažeidus minėtas pareigas bei vadovui nenustatyta pareiga valstybėse narėse pradėti formalius restruktūrizavimo procesus. Direktyvoje tik pabrėžiama, kad iš esmės, įmonei susidūrus su nemokumo problemomis, jos valdymo organai turi veikti atidžiai ir rūpestingai ne tik pačios įmonės, bet ir jos kreditorių atžvilgiu. Tai reiškia, kad vadovui paliekama laisvė veikti siekiant pagerinti įmonės finansinę padėtį, tačiau esminis tikslas – kad priemonės, kurių vadovas imtųsi, nepablogintų įmonės finansinės padėties.

Antra, Direktyvoje nustatytos įmonės vadovo pareigos tik iškilus įmonės nemokumo tikimybei, bet ne įmonei tapus nemokiai. Įmonės vadovo pareigos, įmonei susidūrus su mokumo problemomis ir faktiškai tapus nemokiai, yra skirtingo pobūdžio ir jų tikslai skirtingi. Todėl manytina, kad Direktyvoje iš esmės nustatyta bendrojo rūpestingumo pareiga, kuri turėtų būti skiriama nuo konkrečių vadovui keliamų pareigų, pavyzdžiui, pareigos laiku inicijuoti nemokumo (bankroto) procesą, nustatytos

24 „Europos Parlamento ir Tarybos 2019 m. birželio 20 d. direktyva (ES) 2019/1023 dėl prevencinio restruktūrizavimo sistemų, skolų panaikinimo ir draudimo verstis veikla ir priemonių restruktūrizavimo, nemokumo ir skolų panaikinimo procedūrų veiksmingumui didinti, kuria iš dalies keičiama Direktyva (ES) 2017/1132“, OJ L 172, 26.6.2019, p. 18–55, žiūrėta 2021 m. spalio 2 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32019L1023>.

25 Direktyvos preambulės 71 punktas.

JANĮ 6 straipsnio 2 dalies 2 punkte). Direktyvoje nustatytos pareigos iš esmės yra nukreiptos į pareigą atsižvelgti į įmonės kreditorių savininkų ir kreditorių interesus, tačiau nėra susijusios su konkrečių pareigų, pavyzdžiui, kreiptis dėl restruktūrizavimo bylos iškėlimo, vykdymu įmonei susidūrus su finansiniais sunkumais.

Trečia, pareiga nedelsiant inicijuoti nemokumo procesą įmonės vadovui JANĮ nustatyta tik juridiniam asmeniui tapus nemokiam. Kaip jau minėta, įmonės nemokumo kategorija įstatyme taikoma tiek restruktūrizavimo, tiek bankroto procesuose, tačiau jos taikymas restruktūrizavimo procese yra abejotinas ir prieštarautų restruktūrizavimo proceso tikslams. Manytina, kad JANĮ 21 straipsnio 1 dalies 1 punkte nepagrįstai kaip restruktūrizavimo bylos iškėlimo sąlyga nurodoma aplinkybė, jog įmonė turi finansinių sunkumų. Į šią aplinkybę patenka tiek nemokumo kategorija, tiek nemokumo tikimybės kategorija. Restruktūrizavimo byla turėtų būti keliami su tik nemokumo tikimybe susidūrusiai, tačiau dar gyvybingai įmonei, o bankroto byla – jau nemokiam juridiniam asmeniui. Dėl to darytina išvada, kad pareiga įmonės vadovui nedelsiant inicijuoti nemokumo procesą taikytina tik tada, kai įmonė yra nemoki ir jai keltina bankroto byla.

Tinkamas reagavimas į įmonės nemokumo problemas yra viena specialiųjų įmonės vadovo pareigų. Remiantis JANĮ 5 straipsnio 1 punktu, nemokumo (bankroto) procesą inicijuoti privalo juridinio asmens vadovas, jeigu juridinis asmuo yra nemokus. Taigi, įmonei tapus nemokiai, įmonės vadovas turi imperatyvią pareigą inicijuoti nemokumo (bankroto) procesą. Akcentuotina, kad nemokumo (bankroto) proceso inicijavimas nereiškia pareigos inicijuoti nemokumo (bankroto) bylą teisme. Nemokumo proceso inicijavimas, kai jį inicijuoja skolininkas, reglamentuojama JANĮ 8 straipsnyje. Šiame straipsnyje nustatyta ikiteisminė nemokumo proceso inicijavimo tvarka, kurios tikslas yra „<...> sudaryti galimybes su finansiniais sunkumais susidūrusiam juridiniam asmeniui ir jo kreditoriams patiems nuspręsti, kokiomis priemonėmis padėti skolininkui įveikti finansinius sunkumus. Todėl svarbus šioje srityje nemokumo proceso dalyvių bendradarbiavimas“²⁶. Taigi, įmonei tapus nemokiai, įmonės vadovas turi pareigą atlikti JANĮ 8 straipsnyje nustatytus nemokumo (bankroto) proceso inicijavimo veiksmus. Įmonės vadovo pareigos inicijuoti įmonės nemokumo (bankroto) procesą laiku netinkamas vykdymas laikytinas turtinės teisės praradimu (reikalavimas atlyginti padarytą žalą) (JANĮ 13 straipsnio 1 dalis) ir (ar) atitinkamų įmonės vadovo subjektinių teisių praradimu (draudimas užimti įmonės vadovo pareigas) (JANĮ 13 straipsnio 2 dalies 1 punktas).

Taigi, įmonės vadovo pareiga laiku inicijuoti įmonės nemokumo procesą yra susijusi su ekonomiais ir socialiniais tikslais, kurie atskiria šią pareigą nuo įprastų bendrojo atidumo ir rūpestingumo pareigų, kylančių iš įmonės valdymo. Tačiau pareiga vadovui inicijuoti nemokumo procesą apima tik bankroto proceso pradėjimą, ir vadovui negali būti taikoma atsakomybė dėl laiku neinicijuoto restruktūrizavimo proceso. Kadangi pagal dabartinį JANĮ reglamentavimą nemokumo procesas apima

26 Tamošiūnienė, Višinskis, Kirkutis ir Jokubauskas, *supra note*, 1: 47–63.

ties bankroto, tiek restruktūrizavimo procesus, manytina, kad JANĮ 21 straipsnio 1 dalies 1 punkte nepagrįstai kaip restruktūrizavimo bylos iškėlimo sąlyga nurodoma aplinkybė, jog įmonė turi finansinių sunkumų. Į šią aplinkybę patenka tiek nemokumo kategorija, tiek nemokumo tikimybės kategorija. Todėl siūlytina restruktūrizavimo ir bankroto procesus atskirti ne tik pagal įmonės gyvybingumą, bet ir pagal minėtas nemokumo sąvokoje įtvirtintas nemokumo ir nemokumo tikimybės kategorijas, nemokumo tikimybės kategoriją priskiriant restruktūrizavimo procesui.

Analizuojant įmonės vadovo veiksmų neteisėtumą, taip pat kyla klausimas dėl įmonės vadovo atsakomybės nustatymo JANĮ 13 straipsnio 1 dalyje tikslų ir santykio su kitomis įstatymo teisės normomis. Kyla klausimas: kodėl ji yra nustatyta JANĮ nemokumo proceso inicijavimą reglamentuojančiame skirsnyje? Šios teisės normos dispozicija („šiamė įstatyme nustatytų pareigų nevykdymo ar netinkamo vykdymo“) leidžia teigti, kad ji yra siejama su bet kokių JANĮ įmonės vadovui nustatytų pareigų pažeidimu. Tačiau tokia teisės normos dispozicija kelia teisinį neaiškumą ir netikrumą. Manytina, kad tuo atveju, kai civilinės atsakomybės pagrindas (neteisėti veiksmai) yra nustatomi įstatyme, normos dispozicijoje privalu nustatyti, už kokius konkrečius veiksmus teisinė atsakomybė gali kilti. Tokio pobūdžio teisės normos dispozicija, kuri gali būti atskleidžiama (interpretuojama) taikant tik sisteminių teisės aiškinimo metodą, t. y. ieškant įmonės vadovo atsakomybės pagrindų visame teisės akte (JANĮ), sukelia teisinį neaiškumą, neapibrėžtumą.

Atsižvelgiant į sisteminių JANĮ aiškinimą, manytina, kad JANĮ 13 straipsnio 1 dalyje nurodyta žala, visų pirma, yra siejama būtent su netinkamų juridinio asmens vadovo pareigų, reglamentuotų JANĮ 6 straipsnio 2 dalyje, **nemokumo (bankroto) proceso inicijavimo stadijoje vykdymu**. JANĮ 13 straipsnio 1 dalyje nustatyta atsakomybė iš esmės atitinka ir ĮBĮ 8 straipsnio 4 dalyje nustatytą juridinio asmens vadovo atsakomybę dėl pareiškimo nepateikimo teismui dėl bankroto bylos iškėlimo ar pavėlavimo jį pateikti. Taip pat teismų praktikoje buvo pripažinta, kad pareiga inicijuoti bankroto bylą yra imperatyvaus pobūdžio, t. y. įmonės vadovas privalo šią pareigą atlikti²⁷. Atitinkamai už kitų įmonės vadovo pareigų, numatytų JANĮ pažeidimą, galėtų būti taikoma konkreti atsakomybės forma, nustatyta JANĮ ar kituose įstatymuose.

Įmonės vadovo pareigos, susijusios su nemokumo proceso inicijavimu, nustatytos JANĮ 6 straipsnyje ir išskirtos į dvi grupes pagal įmonės mokumo situaciją, t. y. ar yra įmonės nemokumo tikimybė (pirma dalis), ar įmonė tapo nemoki (antra dalis). Abejose šio straipsnio dalyje normos dispozicija siejama su veiksmiais „turi“ ir „privalo“, todėl atrodytų, kad abiejose straipsnio dalyse yra nustatytos pareigos, kurias įmonės vadovas privalo vykdyti nemokumo procese. JANĮ 6 straipsnio 2 dalyje nustatytos pareigos turi būti vykdomos įmonei tapus nemokiai. Kai kurios antroje

27 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-177-701/2017“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=be4dc128-305b-454b-94dd-16a437b5f228>.

šio straipsnio dalyje nustatytos pareigos iš esmės atitinka pirmoje straipsnio dalyje nustatytas pareigas esant įmonės nemokumo tikimybei (antrios dalies pirmas ir ketvirtas punktai). Tačiau esminis skirtumas dėl įmonės vadovo pareigų įmonei tapus nemokiai, yra pareiga nedelsiant inicijuoti nemokumo (bankroto) procesą. Nemokumo (bankroto) proceso inicijavimas reiškia, kad įmonės vadovas turi atlikti JANĮ 8 straipsnyje nustatytus veiksmus, t. y. atlikti reikalingus veiksmus ikiteisminėje nemokumo ginčų sprendimo stadijoje. Manytina, kad būtent šios pareigos inicijuoti nemokumo (bankroto) procesą laiku pažeidimas yra neteisėtų įmonės vadovo veiksmų pagrindas, kuris laikytinas įmonės vadovo neteisėtų veiksmų kaip civilinės atsakomybės sąlyga. Būtent tuo atveju, kai įmonė tampa nemoki, reiškia, kad jos ūkinės komercinės veiklos tęsimas gali daryti žalą jos kreditoriams, todėl įmonė neturėtų priimti naujų išpareigojimų ir inicijuoti nemokumo procesą.

Apibendrinant darytina išvada, kad JANĮ 6 straipsnio 2 dalies 2 punkte nustatytos pareigos nedelsiant inicijuoti nemokumo (bankroto) procesą pažeidimas yra laikytinas neteisėtu veiksmu pagal JANĮ 13 straipsnio 1 dalį. Toks JANĮ sisteminis aiškinimas iš esmės galėtų užtikrinti teisinį tikrumą ir aiškumą, be to, atitiktų tarptautinę praktiką, kitų valstybių praktiką ir paskutinius kelis dešimtmečius Lietuvoje besiformuojančius įmonės vadovų atsakomybės tikslus.

3. Asmenys, atsakingi už pareigos inicijuoti nemokumo procesą pažeidimą

Sprendžiant dėl JANĮ 13 straipsnio 1 dalies taikymo, turi būti nustatyta, kokie asmenys gali būti laikomi atsakingais dėl šiame straipsnyje nustatytos pareigos pažeidimo. JANĮ įmonės vadovo sąvokos nepateikia. Sprendžiant dėl įmonės vadovo civilinės atsakomybės už šios pareigos pažeidimą, tarptautinėje praktikoje jos subjektais laikomi įmonės savininkai, formaliai paskirti vadovai, vadovais nepaskirti vadovai, įskaitant asmenis, veikiančius kaip *de facto* vadovai, „šešėliniai vadovai“ (angl. „*shadow directors*“), asmenys, kuriems vadovai suteikia vadovaujančias pareigas²⁸. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės nemokumo įstatymo 214 straipsnyje aiškiai nurodoma, kad pagal šį straipsnį įmonės vadovais laikomi ir šešėliniai vadovai. Taip pat pripažįstama, kad, sprendžiant dėl vadovo atsakomybės, reikia įvertinti jo paskyrimo momentą. Ši civilinės atsakomybės forma gali būti taikoma asmeniui, kuris buvo įmonės vadovas tuo metu, kai įmonė tapo faktiškai nemoki ar jai grėsė nemokumas, taip pat asmeniui, kuris vėliau atsistatydino²⁹.

Prancūzijos nemokumo teisėje taip pat pabrėžiama *de facto* ir *de jure* įmonės vadovų civilinė atsakomybė dėl laiku neinicijuoto nemokumo proceso. Prancūzijos komercinio kodekso L651-2 straipsnyje reglamentuojama, kad tokios atsakomybės

28 „UNCITRAL Legislative Guide on Insolvency Law Part four: Directors' obligations in the period approaching insolvency“, (New York: United Nations Publication, 2020).

29 *Ibid.*

subjektai yra *de jure* ir *de facto* (pranc. *de droit ou de fait*) vadovai. Prancūzijos teismų praktikoje nurodoma, kad atsakomybė dėl turto sumažėjimo tenka asmenims, kurie vadovavo pradedant nemokumo procesą ir ankstesniems vadovams (suprantama, kai nustatoma, kad įmonės padėtis pablogėjo jiems vadovaujant³⁰ arba turto aktyvo nepakankamumas (*l'insuffisance d'actif*) atsirado pasibaigus jų valdymui)³¹. Tokie teisinio reglamentavimo pavyzdžiai leidžia kelti klausimą: ar atsakingu už pareigos iniciuoti bankroto bylos iškėlimą gali būti laikomas ne tik *de jure*, bet ir *de facto* vadovas?

Remiantis Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 37 straipsnio 1 dalmimi, bendrovės vadovas yra vienasmenis bendrovės valdymo organas. Šio straipsnio trečioje dalyje reglamentuojama, kad „bendrovės vadovą renka ir atšaukia bei atleidžia iš pareigų, nustato jo atlygį, tvirtina pareiginius nuostatus, skatina jį ir skiria nuobaudas bendrovės valdyba (jeigu valdyba nesudaroma, – stebėtojų taryba, o jeigu nesudaroma ir stebėtojų taryba, – visuotinis akcininkų susirinkimas). Bendrovės vadovas pradeda eiti pareigas nuo jo išrinkimo dienos, jeigu su juo sudarytoje sutartyje nenustatyta kitaip“. „Bendrovės vadovo teisinio statuso prigimtis yra dualitinė, kadangi bendrovės vadovas yra ir vienasmenis bendrovės valdymo organas, ir bendrovės darbuotojas (ABĮ 37 straipsnio 1, 4 dalys)“³². Jei vadovas pažeidžia jam, kaip valdymo organui, nustatytą pareigą, vadovui kyla civilinė atsakomybė. Teismų praktikoje nurodoma, kad „pripažinus, kad vadovas įmonei padarė žalą pažeisdamas jam, kaip bendrovės darbuotojui, nustatytas pareigas, jam taikoma materialinė atsakomybė pagal darbo teisės normas, kurios esmė – atsakomybės ribojimas darbo teisės normų nustatytu dydžiu ir tvarka“³³. „Administracijos vadovą ir jo vadovaujamą įmonę sieja pasitikėjimo (fiduciariniai) santykiai, nuo pat tapimo įmonės administracijos vadovu momento vadovas turi elgtis rūpestingai, atidžiai ir apdairiai“³⁴. Remiantis įmonių teisėje formuojama įmonės vadovo samprata, galima teigti, kad įmonės *de jure* vadovu laikomas asmuo, kurį į šias pareigas skiria įmonės valdyba, stebėtojų taryba ar visuotinis akcininkų susirinkimas. Vis dėlto manytina, kad pareiga laiku kreiptis dėl bankroto bylos iškėlimo savo esme nėra fiduciarinė, kadangi ji

30 „Cour de Cassation 1999 n96-22342“, žiūrėta 2021 m. spalio 6 d., <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007042956>.

31 „Cour de Cassation 24 mars 2021 n°20-10677“, žiūrėta, 2021 m. spalio 7 d., https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000043302354?init=true&page=1&query=20-10677&searchField=ALL&tab_selection=all.

32 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 12 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-267/2008“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 3 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=63931c1f-4448-428c-b2b6-276d5837a67b>.

33 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-126-313/2018“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 3 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=e22c2ee0-8516-46bd-9fee-ccc7c096d8b3>.

34 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-266/2006“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 3 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=df7a9a12-27fa-427d-bea6-6cdc58a757a1>.

kyla ne iš pasitikėjimo santykių, kurie susiklosto tarp įmonės vadovo ir jo vadovaujamos įmonės, o yra įtvirtinta viešojoje teisėje. Taip pat šios pareigos tikslas – apsaugoti nemokios įmonės kreditorių ir viešąjį interesus.

Iš esmės, pagrindinis klausimas, sprendžiant dėl įmonės vadovo atsakomybės pagal JANĮ 13 straipsnio 1 dalį, yra tas, ar įmonės vadovo samprata pagal šį straipsnį apima ne tik *de jure*, bet ir *de facto* vadovą. Pagal formuotą ĮBĮ 8 straipsnio 4 dalies taikymo praktiką, už pareigą inicijuoti bankroto procesą atsakingu buvo laikomas tik formalų įmonės vadovo statusą turintis asmuo (*de jure* vadovas), o ne faktinis (*de facto* vadovas) ar pagal vadovo suteiktą įgaliojimą veikiantis asmuo. Ši taisyklė buvo grindžiama tuo, kad „pareiga kreiptis į teismą dėl bankroto bylos iškėlimo kyla tik asmenims, turintiems formalų vadovo statusą, o teismas, sprenddamas tokio pareiškimo priėmimo klausimą ir vertindamas bankroto bylos iškėlimo būtinybę, turi įsitikinti realių vadovo įgaliojimų egzistavimu“³⁵.

Tačiau atsižvelgiant į JANĮ nustatytą subjektą, turintį pareigą inicijuoti nemokumo (bankroto) procesą (juridinio asmens vadovas) (JANĮ 5 straipsnio 1 punktą), taip pat įvertinus užsienio valstybių praktiką ir siekiant didesnės įmonės kreditorių interesų apsaugos, diskutuotina, ar juridinio asmens dalyviai tais atvejais, kai, pavyzdžiui, jie aiškiai prisidėjo prie įmonės valdymo (buvo *de facto* vadovai), taip pat neturėtų būti laikomi subjektais, sukėlusiais žalą įmonės kreditoriams dėl laiku neinicijuoto nemokumo proceso, jeigu nustatoma, kad jiems buvo arba turėjo būti žinoma apie bendrovės nemokumą. Įmonės savininkų atsakomybė dėl pareigos inicijuoti nemokumo (bankroto) procesą laiku pažeidimo grindžiama tuo, kad, visų pirma, įmonės savininkai visada yra pagrindiniai ekonominės naudos iš įmonės vykdomos veiklos gavėjai. Antra, įmonės savininkai, ypač mažose įmonėse, ne tik gali žinoti apie įmonės finansinę padėtį, bet ir daryti įtaką įmonės vadovui dėl įmonės veiklos tęstinumo. Trečia, akcininkai turi būti informuojami apie įmonės nemokumą šaukiant neeilinį akcininkų susirinkimą. Remiantis ABĮ 24 straipsnio 2 dalies 6 punktu, „neeilinis visuotinis akcininkų susirinkimas turi būti sušauktas, jeigu bendrovė tampa nemoki arba yra žinoma, kad taps nemoki, kaip suprantama pagal JANĮ“. Ketvirta, JANĮ pripažįstamas gana aktyvus įmonės savininkų dalyvavimas bankroto procese. Pavyzdžiui, juridinio asmens dalyviai turi teisę pateikti pasiūlymą restruktūrizuoti juridinį asmenį arba sudaryti taikos sutartį kreditorių susirinkimui (JANĮ 79 straipsnio 1 dalies 3 punktą). Todėl, pavyzdžiui, nustačius, kad, įmonei esant nemokiai, įmonės savininkas (savininkai) *de facto* dalyvavo įmonės valdyme ir skatino toliau tęsti įmonės veiklą bei nesiėmė sprendimų dėl nemokumo (bankroto) proceso inicijavimo, manytina, kad jie taip pat galėtų būti laikomi atsakingais už kreditoriams dėl to padarytą žalą kaip *de facto* vadovai. Tačiau toks vertinimas reikalauja išsamesnės diskusijos ir atskiuro tyrimo.

35 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-265-611/2017“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 3 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiška/tekstas.aspx?id=6f3c4982-3803-4d0d-893d-d87da1deb630>.

Taip pat tais atvejais, kai, įmonei esant nemokiai, ją valdė keli vadovai, ieškovas, prašydamas taikyti civilinę atsakomybę dėl pareigos kreiptis į teismą dėl nemokumo bylos iškėlimo, turi teisę pasirinkti, iš kurio asmens (asmenų) reikalauti atlyginti žalą. Todėl pagrįsta laikytina teismų praktika, kurioje pripažįstama, kad „kai faktiškai nemokiai įmonei skirtingais laikotarpiais vadovavo skirtingi vadovai, kurie padarė žalos laiku neinicijavę bankroto bylos, tai ši žala nėra padaryta bendrais šių asmenų veiksmais, jie nelaikytini bendraskoliais, kiekvienas iš jų individualiai atsako už savo veiksmais padarytą žalą, jų atsakomybė turi būti atribota ir individualizuota, individualiai nustatant kiekvieno iš jų civilinės atsakomybės sąlygų visetą, dėl jos turi būti sprendžiama pagal faktines aplinkybes, o žalos dydis dėl vėlavimo inicijuoti bankroto bylos iškėlimą turi būti skaičiuojamas kiekvieno iš jų vadovavimo laikotarpiui atskirai“³⁶. Teismų praktikoje nurodoma, kad „solidariosios atsakomybės taisyklė deliktinės atsakomybės atveju gali būti taikoma tik kai nėra protingo pagrindo priskirti jos atskiras dalis konkrečiam atsakovui“³⁷.

Sprendžiant dėl įmonės vadovų atsakomybės, kai, įmonei esant nemokiai, jai vadovavo keli vadovai skirtingais laikotarpiais, visų pirma, tokiu atveju svarbu nustatyti įmonės nemokumo momentą, nes atsakingu asmeniu laikomas tas, kuris valdė įmonę tada, kai ji tapo nemoki³⁸. Atitinkamai nėra reikšminga aplinkybė, jei, įmonei tapus nemokiai, jį pakeitė kitas vadovas. Teismų praktikoje pripažįstama, kad aplinkybė, jog įmonė, tapusi nemoki, buvo perleista kitam asmeniui, paskirtas kitas vadovas, nešalina pirmojo vadovo civilinės atsakomybės net ir esant susitarimui tarp ankstesniojo ir naujojo vadovo dėl pareigos atlyginti kreditoriams padarytą žalą³⁹.

Teismų praktikoje nurodoma, kad tokiu atveju turi būti nustatoma, kad neteisėti bendrovės vadovų veiksmai nustatomi nuo to „momento, kai jie sužinojo arba objektyviai turėjo sužinoti apie įmonės nemokumą, tačiau nesikreipė dėl bankroto bylos iškėlimo, ir kartu kiekvienas jų pažeidė pareigą teikti bendrovės finansinės atskaitomybės dokumentus Juridinių asmenų registrui, neperdavė dokumentų kitam vadovui ir dėl to nėra galimybės nustatyti, kaip bendrovės finansinė padėtis pakito kiekvieno

36 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-453/2014“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=355f7aaf-d89d-4ef2-aff8-50720fbb4915>.

37 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-594-686/2015“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 8 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=1e59d9cd-62c8-4e73-b97a-ad5dafa2e948>.

38 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-327-706/2016“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 4 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=066e7608-56e2-465e-949c-057eaaecb61>.

39 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-201-313/2021“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=69db35e8-047e-425f-91e6-f7ef5b697070>.

iš jų valdymo laikotarpiu, bus preziumuojama visų vadovų solidarioji atsakomybė už kreditorių reikalavimų padidėjimą nuo nemokumo atsiradimo momento⁴⁰.

Apibendrinant svarstyтина, ar JANĮ 13 straipsnio 1 dalyje vartojama įmonės vadovo sąvoka turėtų būti aiškinama kaip apimanti ne tik *de jure*, bet ir *de facto* vadovą pareigos kreiptis į teismą dėl nemokumo (bankroto) bylos iškėlimo pažeidimo metu. Tačiau asmuo, reiškiantis ieškinį *de facto* vadovui dėl minėtame straipsnyje nustatytos pareigos pažeidimo, privalo pagrįsti, kad asmuo faktiškai prisidėjo prie įmonės valdymo ir jo veiksmai yra tiesiogiai susiję su šios pareigos pažeidimu (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 12 straipsnis, 178 straipsnis). Taip pat pagrįsta laikytina teismų praktika, pripažįstanti, kad, jei įmonė tapo nemoki atskirais laikotarpiais, kai jai vadovavo skirtingi vadovai, jie yra atsakingi už jų valdymo metu padarytą žalą. Tačiau, nesant galimybės tokią žalą individualizuoti, manytina, kad įmonės vadovų civilinė atsakomybė turėtų būti solidari (CK 6.6 straipsnio 3 dalis).

4. Pareigos inicijuoti nemokumo procesą atsiradimo momentas

Sprendžiant dėl neteisėtų veiksmų, itin svarbu nustatyti pareigos inicijuoti nemokumo procesą atsiradimo momentą⁴¹. Konstatavus momentą, kada įmonės vadovui kilo pareiga inicijuoti nemokumo (bankroto) procesą, šios pareigos pažeidimas kaip neteisėto veiksmo „atlikimo (neveikimo) momentas laikytinas atskaitos tašku, nuo kurio turėtų būti pradėti skaičiuoti padaryti nuostoliai“⁴².

Visų pirma, sprendžiant dėl pareigos inicijuoti nemokumo procesą momentą, praktikoje kyla klausimų, kokią įtaką nemokumo momento nustatymui turi teismo nutartis, kuria iškeliama įmonės bankroto byla (JANĮ 25 straipsnio 1 dalis). Įmonės nemokumas yra būtina bankroto bylos iškėlimo sąlyga, todėl teismas, sprenddamas, ar bankroto byla turi būti keliama, turi vertinti, ar įmonė yra nemoki. Tokio įmonės nemokumo įvertinimo tikslas yra nustatyti būtinąją bankroto bylos iškėlimo sąlygą (nemokumą) prašymo iškelti įmonės bankroto bylą momentu. Tokiu atveju ginčo dalykas nėra tai, kada įmonė tapo nemoki, o būtent, ar įmonė prašymo nagrinėjimo metu yra nemoki. Praktikoje gali susiklostyti situacija, kad įmonės mokumas kinta ir įmonė tam tikrais laikotarpiais yra nemoki, o vėliau vėl tampa moki. Tačiau sprendžiant klausimą dėl prašymo iškelti įmonės bankroto bylą, toks retrospektyvus įmonės nemokumo vertinimas neatliekamas. Be to, šiame nemokumo (bankroto)

40 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-304-1075/2018“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=823cec5f-0b80-4cd6-95eb-528301ealbf7>.

41 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-455-403/2018“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 8 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=0ddc5070-788a-4349-ad0a-8c0338fc4dab>.

42 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-416-469/2015“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 8 d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=35024418-4045-4a4e-9697-a6383354d654>.

proceso etape klausimą dėl nemokumo bylos iškėlimo sprendžiantis teismas neturi visos informacijos, kurios reikia norint tiksliai nustatyti įmonės faktinį nemokumo atsiradimo momentą. Tai galima padaryti tik bankroto proceso metu nemokumo administratoriui išsamiai įvertinus įmonės ūkinės veiklos ir finansinius dokumentus. Tai leidžia teigti, kad iškėlus bankroto bylą ir vėliau proceso metu sprendžiant klausimą, kada įmonė tapo nemoki, teismo nutartis, kuria iškelta bankroto byla, neturi prejudicinės (*res judicata*) galios sprendžiant, ar įmonė nemoki tapo anksčiau nei buvo iškelta jos bankroto byla.

Tačiau sprendžiant pareigos inicijuoti bankroto procesą atsiradimo momentą net ir taikant ĮBĮ 8 straipsnio nuostatas, kildavo problemų, šio momento nustatymas reikalavo kompleksinio įmonės mokumo padėties įvertinimo. Pavyzdžiui, vienoje byloje teismas viena esminių aplinkybių, rodančių, kad įmonės nemokumas yra neišvengiamas, siejo su jos veiklos vykdymui esminės sutarties nutraukimu: „<...> *pareiga pateikti teismui pareiškimą dėl bankroto bylos ieškovui iškėlimo atsakovui kilo 2009 metų pradžioje, t. y. po to, kai <...> 2009 m. sausio 5 d. vienašališkai nutraukė lizingo sutartis ir dėl to buvo atsiimtos transporto priemonės. Būtent nuo to momento įmonės vadovas suprato, kad įmonė, neturėdama šių transporto priemonių, negalės tęsti įprastinės ūkinės komercinės veiklos – krovinių pervežimo ir teikti su tuo susijusių paslaugų, o įmonės mokumo nebepavyks atkurti*“⁴³. Taigi taip teismas, vertindamas įmonės nemokumo momentą, vertino įmonės galimybes tęsti veiklą, vykdyti sutartis ir jos kontrahentų požiūrį į įmonės veiklos perspektyvas. Toks vertinimas siejamas su ekonominiu nemokumo kaip rinkos reiškinių analize, t. y. įmonės ekonominiais pajėgumais konkuruoti rinkoje. Toks vertinimas leido spręsti, kad pareigos inicijuoti bankroto procesą atsiradimo momentas siejamas ne tik su jos finansinės atskaitomybės dokumentuose nurodomų duomenų analize, bet ir galimybė efektyviai konkuruoti rinkoje.

Tačiau net ir pripažįstant, kad įmonės vadovo civilinės atsakomybės pagrindas – nemokumo proceso neinicijavimas įmonei tapus nemokiai, kyla sisteminio JANĮ aiškinimo problema. Skirtingai nei ĮBĮ, JANĮ įmonės mokumas apibrėžiamas itin plačiai. Pagal JANĮ 2 straipsnio 7 dalį, „juridinio asmens nemokumas yra juridinio asmens būseną, kai juridinis asmuo laiku negali vykdyti turtinių prievolių arba juridinio asmens įsipareigojimai viršija jo turto vertę“. Vien lingvistiškai aiškinant nemokumo sampratą, įmonės nemokumas iš esmės galėtų būti pripažįstamas nustačius, kad ji yra praleidusi bent dviejų turtinių prievolių įgyvendinimo terminą ar jo įsipareigojimai (net ne pradelsti) viršija jos turtą. Tokia nemokumo samprata, viena vertus, įmonės valdymo organus skatina itin atidžiai sekti įmonės mokumo padėtį, kita vertus, gali sukelti teisiškai ydingą situaciją, kai aktyviai veiklą vykdanči įmonė, nevykdžiusi kelių turtinių prievolių, privalėtų inicijuoti nemokumo procesą. Plačios (abstrakčios)

43 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-567/2014“, žiūrėta 2021 m. spalio 5 d., <http://litateko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=143c8851-6de7-418a-a8f9-93a6d566bb6a>.

nemokumo sampratos problema teismų praktikoje sprendžiant bankroto bylos iškėlimo klausimą iš esmės gana greit buvo išspręsta aiškinant šią sąvoką per įmonių bankroto proceso tikslą, kuris suprantamas kaip *ultima ratio* kreditorių gynbos priemonė. Teismų praktikoje taikant JANĮ, nuosekliai laikomasi praktikos, kad „juridinio asmens nemokumas sietinas ir su kitais rimtais finansiniais sunkumais, kuriuos atspindi tokie požymiai: 1) juridinis asmuo nebevykdo įstatuose apibrėžtos veiklos arba vykdoma veikla ilguoju periodu kuria tik nuostolius ir nėra perspektyvų atkurti įprastos veiklos vykdymą ir stabilizuoti padėtį; 2) juridinis asmuo sistemškai nevykdo savo įsipareigojimų kreditoriams; 3) juridinis asmuo neturi turto, kuris būtų pakankamas kreditorių finansiniams reikalavimams patenkinti“⁴⁴. Tačiau minėta, kad, sprendžiant įmonės bankroto bylos iškėlimo klausimą, nėra nustatinėjama, kada įmonė tapo nemoki, nes vertinama tik įmonės mokumo padėtis pareiškimo nagrinėjimo metu. Plati nemokumo samprata atitinkamai sukelia sunkiai sprendžiamą neteisėtų veiksmų atsiradimo momento problemą, nes reikia nustatyti kuo tikslesnį pareigos atsiradimo momentą.

Nustatčius, kad įmonės vadovas pareigą inicijuoti nemokumo procesą turi tik įmonei tapus nemokiai, kyla klausimas: nuo kokio konkrečiai momento ši pareiga atsiranda? Iš esmės plati nemokumo sąvoka šiuo atveju sudaro pagrindą vystyti visiškai neapibrėžtomis interpretacijoms, kada įmonė laikoma nemokia ir kada kyla pareiga inicijuoti nemokumo bylą. Pabrėžtina, kad teismų praktikoje taikant ĮBĮ taip pat buvo pripažįstama, jog, sprendžiant dėl įmonės vadovo pareigos kreiptis į teismą dėl bankroto bylos iškėlimo momento, vertinama, ar asmuo „siekė atkurti įmonės mokumą ir toliau tęsti ūkinę komercinę veiklą“⁴⁵. Taip pat visiškai pagrįstai teismų praktikoje pripažinta, kad aplinkybė, jog įmonė tęsė nors ir nuostolingą, tačiau „ūkinę komercinę veiklą vykdė iki pat bankroto bylos iškėlimo, negali pašalinti atsakomybės už nesikreipimą į teismą dėl bankroto bylos iškėlimo“⁴⁶.

Pagal šiuo metu galiojančią neapibrėžtą teisinį reglamentavimą, pareigos inicijuoti nemokumo procesą atsiradimo momentas yra sudėtingas klausimas, kuriam, kilus ginčui, turi būti skiriama pakankamai dėmesio. Manytina, kad, įrodinėjant neteisėtus veiksmus, nemokumo sąvoką privalu aiškinti atsižvelgiant į nemokumo (bankroto) proceso tikslus ir įmonės vadovo suvokimą apie įmonės nemokumo padėtį ir įmonės veiklos perspektyvas. Todėl sprendžiant, ar įmonės vadovas pažeidė pareigą inicijuoti nemokumo procesą, privalu nustatyti ne tik tai, kad įmonės faktiškai atitiko

44 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-159-421/2020“, LITEKO, žiūrėta 2021 m. spalio 2 d., <http://litemko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=02e2a89e-1bb0-4012-b0e0-39ba9c126694>.

45 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-228/2011“, LITEKO, žiūrėta, 2021 m. spalio 8 d., <http://litemko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=7faa7f5f-0588-483b-9fbd-6918efd9c9da>.

46 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-496/2013“, LITEKO, žiūrėta, 2021 m. spalio 4 d., <https://litemko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=a6349926-d2f6-4e93-9b8b-9202093d8209>

nemokumo būseną (JANĮ 2 straipsnio 7 dalis), bet ir įmonės vadovo subjektyvų žinojimą (turėjamą žinoti), kad tolesnis įmonės veiklos tęsimas nėra pagrįstas ir jos tęsimas darys neigiamą poveikį visiems kreditoriams. Atliekant tokį vertinimą turi būti atsižvelgiama ir į kolektyvinį nemokumo (bankroto) proceso pobūdį. Tai, be kita ko, turėtų reikšti, kad net ir tais atvejais, kai įmonės veiklos tęsimas galimai būtų buvęs naudingas tam tikram kreditoriui (kreditorių grupei), tai nešalintų įmonės vadovo pareigos inicijuoti nemokumo procesą, jei toks neveikimas darytų žalą įmonei ir (ar) kreditoriams kaip visumai. Manytina, kad, kilus ginčui dėl faktinio įmonės nemokumo momento, įmonės vadovui turėtų būti sudaromos galimybės pagrįsti, jog įmonės veiklos tęsimas buvo pagrįstas, motyvuotas ir atitiko konkrečioje situacijoje įmonės vadovui keliamus verslo standartus. Tokiu atveju reikšmingomis aplinkybėmis turėtų būti laikomos įmonės veiklos perspektyvos, padėtis rinkoje, kurioje įmonė veikia, ir kitos teisiškai reikšmingos aplinkybės, susijusios su įmonės vykdytos ūkinės komercinės veiklos perspektyvomis ir realiomis galimybėmis vykdyti prisiimtus įsipareigojimus.

Išvados

1. Nors JANĮ nemokumo procesas apima tiek bankroto, tiek restruktūrizavimo procesus, o JANĮ 5 straipsnio 1 dalyje įmonės vadovui nustatyta pareiga inicijuoti nemokumo procesą įmonei tapus nemokiai, manytina, kad atsakomybė už laiku neinicijuotą nemokumo procesą vadovui gali būti taikoma laiku nepradėjus bankroto bylos. Visų pirma, įmonės nemokumo kategorija turėtų būti siejama tik su bankroto procesu, o restruktūrizavimo proceso inicijavimo sąlyga laikytina nemokumo tikimybe, bet ne nemokumas. Kadangi vadovui pareiga inicijuoti nemokumo procesą taikytina įmonei esant nemokiai, vadovo atsakomybė pagal JANĮ 13 straipsnio 1 dalį galima tik šiam pažeidus pareigą inicijuoti nemokumo (bankroto) bylą.
2. JANĮ 13 straipsnio 1 dalyje vartojama įmonės vadovo sąvoka neturėtų būti aiškinama siaurai, kaip apimanti tik *de jure* vadovą. Manytina, kad tais atvejais, kai įmonės dalyviai prisideda prie įmonės valdymo ir pareigos laiku inicijuoti nemokumo procesą, pažeidimas nulemtas taip pat ir *de facto* įmonę valdžiusių asmenų veiksmų, atsakomybė prieš įmonės kreditorius dėl pareigos laiku inicijuoti nemokumo procesą taip pat turėtų būti taikoma ir *de facto* įmonę valdžiusiems asmenims, nepaisant to, kad formaliai *de facto* vadovai neturi galimybės inicijuoti nemokumo proceso teisme. *De facto* įmonę valdžiusiems asmenims atsakomybė galėtų būti taikoma nustačius, kad šie asmenys savo veiksmais ar sprendimais prisidėjo prie faktinio įmonės vadovo pareigos kreiptis laiku dėl nemokumo proceso iškėlimo pažeidimo.
3. Tik pažeidus JANĮ 6 straipsnio 2 dalyje nustatytas pareigas, įmonei tapus nemokiai, galima įmonės vadovo civilinė atsakomybė. Todėl vadovas gali būti pripažįstamas atsakingu pagal JANĮ 13 straipsnio 1 dalį, kai nustatoma, kad

įmonės vadovas dėl atlikti JANĮ 6 straipsnio 2 dalyje nustatytas pareigas ir dėl to buvo pavėluotai iškelta bankroto byla. Nors JANĮ nustato pareigą įmonės vadovui inicijuoti nemokumo procesą, ši pareiga neturėtų būti suprantama kaip apimanti pareigą inicijuoti restruktūrizavimo procesą, nes dėl iš esmės pasikeitusios ekonominės padėties nemokumo proceso inicijavimo stadijoje gali būti nebetikslinga restruktūrizuoti finansinių sunkumų turinčios įmonės.

4. JANĮ nenustato konkrečios pareigos kreiptis į teismą dėl bankroto bylos iškėlimo atsiradimo momento. Tai lemia teisinį neaiškumą ir neapibrėžtumą. Kilus ginčų dėl įmonės vadovo pareigos kreiptis į teismą dėl bankroto bylos iškėlimo atsiradimo momento, turėtų būti pripažįstama galimybė įmonės vadovui pagrįsti, kad įmonės veiklos tęsimas buvo pagrįstas ir motyvuotas bei atitiko konkrečioje situacijoje įmonės vadovui keliamus verslo standartus. Tokiam vertinimui reikšmingomis aplinkybėmis turėtų būti laikomos įmonės veiklos perspektyvos, padėtis rinkoje, kurioje įmonė veikia, ir kitos teisiškai reikšmingos aplinkybės, susijusios su įmonės vykdytos ūkinės komercinės veiklos perspektyvomis.

CIVIL LIABILITY OF THE DIRECTOR FOR NON COMMENCEMENT OF INSOLVENCY PROCEEDINGS IN TIME

Remigijus Jokubauskas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Mykolas Kirkutis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article examines the issue of the application of the civil liability of the director of a company for the failure to commence insolvency proceedings in time. This form of liability is specific, relating to the breach of the obligation to initiate insolvency proceedings in time, and its purpose is to compensate the company's creditors for damage caused. Following the adoption of the Law on Insolvency of Legal Entities and the reform of the insolvency process in Lithuania, the question arises as to the process in which the liability of the director of a company for the failure to commence insolvency (bankruptcy) proceedings in time should be examined. In order to answer these questions, this article examines the nature, legal regulations, and case law of this liability in the United States, France, the United Kingdom, and Poland.*

The analysis of the problems of the application of the civil liability of a director for failure to commence insolvency proceedings in time has focused on the identification

of unlawful actions as the main conditions of tort liability, which has triggered a lot of questions in the case law. The purpose of this article is to reveal when the director of a company has a duty to commence insolvency proceedings, as well as the circumstances to be considered in deciding on the fulfillment of this duty.

Keywords: *insolvency, tort liability of a director of a company, delict civil liability, duty to commence bankruptcy proceedings.*

Remigijus Jokubauskas, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: įmonių nemokumo teisė, civilinis procesas, tarptautinė privatinė teisė.

Mykolas Kirkutis, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, nemokumo teisė, vykdymo procesas.

Remigijus Jokubauskas, lecturer at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: corporate insolvency law, civil proceedings, private international law.

Mykolas Kirkutis, PhD candidate at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: arbitration, civil procedure, corporate insolvency law, enforcement proceedings.